

Béres Katalin

Ifjabb Csúzy Pál honvédőrnagy

Csúzy és pusztaszentmihályi Csúzy Pál 1819. szeptember 1-jén Becsehelyen látta meg a napvilágot. Apját, Zala vármegye egyik leggazdagabb birtokosát, id. Csúzy Pál császári és királyi kamarást a becsehelyi nábokként emlegették a reformkorban. Hatalmas birtokainak jövedelmét évi 13.765 Ft-ra becsülték, nagyszámú „spanyol fajú” birkanyájjal és a megye egyik legkiválóbb ménésével rendelkezett. Az idősebb Csúzy meggyőződéses konzervatív volt. Fia egyik jó barátja, Degré Alajos „elbizakodott, hiú és dölyfös” emberként jellemezte, de falujáért, jobbágyaiért sokat áldozott.

1836-ban a Társalkodó tudósítása kies, virágzó településként mutatta be Becsehelyt, melynek „végén roppant, csinos vendégfogadó tartja tártan kapuit... Sokat tesznek ... szépítésre az urasági épületek: a' finom ízléssel épült várkastély, mellynek keleti végén kivont karddal fenyegeti a' rosszakat egy faderékre szögezett izmos férfikar, - a' tisztalakok, a' gazdasági pajták, ló-, ökör- 's birkaszállások, magtárok... Az isten' házáat, melly már toronnyal ékeskedik, 's a' tudomány' istenasszonyának szentelt iskolát látván, ritkán érzett öröm szállja meg a' keblet. ...”. Közhír szerint mind ezt a' város' földesurának, ... Csúzy Pál urnak köszönhetni, ki ... széles gazdasági tudományával, fáradatlan munkás iparral, a' fecsérlés és szűkmarokúság közti utón szerencsésen eltalálván gazdagon merít 's okosan takarít, azt, hol közjó 's nemzeti ügy kíván áldozatot, nem kíméli, sőt viszi tárt kebellet a' haza' oltárára.”

Idősebb Csúzy Pál Vas megyéből választott asszonyt magának; az 1825-ben bárói rangra emelt taródházi Mikos László kancelláriai tanácsos leányát, Jozefát vette feleségül. A házaspárnak öt gyermeke élte meg a felnőttkort: négy leány (közülük az egyik, Anasztázia Gyika Jenő felesége lett), és az egyetlen fiú, ifjabb Pál.

A szülők nagy gondot fordítottak fiuk taníttatására. 1826 körül az egykori tudós pálos szerzetes, Sallustius és Cornelius Nepos magyar fordítója, korábban a Jankovics és a gróf Teleki család fiainak nevelője, Szentgyörgyi Gellért oktatta őt az elemi műveltségre. A gimnáziumot 1831-1835 között a kanizsai piaristáknál végezte, majd bölcsészetet tanult Pécsen és Pozsonyban, utána jogi végzettséget szerzett.

1841-ben Balatonfüreden együtt töltötte a nyarat a Semsey lányokkal. Nem tudjuk, hogy itt ismerkedett-e meg Saroltával,

vagy korábbi volt a kapcsolatuk, mindenestre szeptember elsején Balmazújvárosban feleségül vette a 18 éves leányt, Semsey Jób és buzini Keglevics Éva leányát. A fiatalasszony azonban egy év múlva belehalt kislányuk, Paulina szülésébe.

Csuzy utazással vigasztalódott. A Honderű számolt be róla, hogy „A francia fővárosban tölti a telet Csuzy Pál.” E sajtótudósítás jelzi, hogy az ekkor 23 éves, vagyonos fiatalember már országos ismertségű, bejáratos a korabeli fővárosi elit otthonaiba, a korszak népszerű személyiségei közé tartozik. 1842-ben felvételt nyer a Nemzeti Casino tagjai közé. 1844-ben ismét nagyobb utazást tett: Nyugat-Európát és Törökországot kereste fel.

Költséges szórakozásait, utazásait apja fizette, adósságait is ő rendezte. Így mesélt erről Degré Alajosnak: „Ha pénzt akarok tőle kérni, meghívok valakit, leülünk vele kártyázni, elnyer húsz-huszonöt forintot, s akkor oly jókedve van, hogy bízvást kérhetek öt-hatezer forintot, nem tagadja meg.”

Ez a nagyvonalú anyagi támogatás tette lehetővé, hogy az ifjabb Csuzy is anyagi segítséget nyújtson minden jó ügy számára. Csak néhány példa: 1841-ben a Zala vidéki ágostai hitvallású esperesség Kővágóórsön felállítandó gimnáziuma alaptőkéjére adakozott 100 Ft-ot, 1846-ban a Nemzeti Képcsarnok létrehozására, egy évvel később pedig ott találjuk nevét a vukovár-fiumei vasútra történő adakozók névsorában is.

1843. augusztus 7-én, Zala vármegye közgyűlésén táblabíróvá nevezték ki legjobb barátjával, Püspöky Gráciánnal együtt. Ebben az évben, éppen a leghevesebb választási küzdelmek idején kapcsolódott be a vármegyei politikába, amikor a következő országgyűlésre szóló követulasítások kidolgozása, s ennek kapcsán a háziadó megszüntetése vagy elutasítása volt a tét.

Részese lett a féktelen korteshadjáratoknak, a szenvedélyes hangú vitáknak. Maga is rendszeresen felszólalt a közgyűléseken, lelkes, szenvedélyes hangú beszédekben támogatta a liberális nemesség programját,

mindenekelőtt a köztelherviselés ügyét. Így természetes, hogy az első között írta alá az önkéntes adózást vállalók ívét. A „szorosabb összekapcsoltatás” érdekében 1844-ben kibékítette egymással a '43-as követválasztási botrányok után szétszéledt ellenzéket. Küldöttség élén kereste fel a Kanizsán élő Csány Lászlót, akit nagy beszédben kért fel a vezérségre. A Védegylet szervezése kapcsán – Deák és Csány leveleinek postásaként – megismerkedett Kossuth Lajossal. Mindkét zalai politikus elismerő, dicsérő szavakkal ajánlotta őt Kossuth figyelmébe.

1845-re a zalai liberálisok fiatal generációja, a Legénység ambiciózus vezetőjévé nőtte ki magát. Neve és nézetei a sajtótudósítások révén országosan is ismertté váltak. A konzervatív Budapesti Híradó az 1845-ös követjelentés vitájáról szóló tudósításában neveltségessé tette Csuzy felszólalását: „ő üstökössége... nem-tetszését méltóztatott kifejezni a felett, hogy olly hosszantartott országgyűlésnek eredménye őszerinte o.” A Pesti Hírlapban a zalai tudósító, Szabó János védte meg Csuzyt, s ő sem maradt adósa az anonim cikk írójának, mondván „gúnyczikket írni pedig nem [a] nagy lelkek tulajdona.”

Csuzy nemcsak a politikai csatatereken szerepelt; hatalmas vacsorákat, Deák tiszteletére estélyeket, a megye asszonyait és lányait megmozgató táncvigalmakat szervezett egy-egy sikeres ellenzéki akciót követően. Maga is élvezte az életet, a kártyázást és a mulatozást.

Részt vett abban a népes küldöttségben, amely Batthyány Imre főispán lemondását követően, búcsút vett tőle, de egyike volt annak a társaságnak is, amely 1847-ben István nádort zalai látogatásán kísérte.

Csuzy és a vármegyei ellenzék minden módon igyekeztek akadályozni az 1845-ben kinevezett Festetics Leó tevékenységét. Az adminisztrátor közgyűlésekről készült beszámolóiból kiderül, hogy az ellenzék egyik leghangosabb, számára legellenzenvesebb képviselője, Csuzy Pál volt. Festetics leírja, hogy az 1846. június 16-i közgyűlés

után magához kérette a folyton renitens Csuzyt, és „szilárdul, de komolyan és határozottan” felszólította, hogy ezentúl mind szavaira, mind előadása modorjára nézve vigyázva szólják, és engem azon kellemetlen viszonyba ne hozzon, melly szerént kényszerítve látnám magamat, őt a gyűlésen felelőssé tenni, és talán nem kedvező modorban rendre utasítani.”

1847. szeptember 17-én zajlott az a – főispáni adminisztrátor által kivezényelt lovasszázad miatt viharos – követválasztó közgyűlés, ahol a rendek Deák Ferencet választották meg az 1847-48. évi országgyűlés egyik zalai követének. Deák azonban betegségére hivatkozva visszautasította a megtiszteltetést. Helyére új követet kellett állítani, így „a megyei karok és rendek Tolnay Károly és Csuzy Pál táblabíró urakat közfelkiáltással szavazták meg követeiknek”.

Így került 1847 őszén Csuzy Pál Pozsonyba, az utolsó rendi országgyűlés alsótablájára, s részese lett a liberális program teljes győzelmének. Az országgyűlésen jegyzői feladatokat látott el, hírnevet nem felszólalásaival, hanem párbajával szerzett magának. 1848 januárjában lakásán vívott kardpárbajt Mocsonyi Péter torontáli követtel, mivel a rendek bálján Csuzy az útjában álló követet rendre utasította. A rendőrség jelentése szerint hatalmas vágást kapott a mellén és a gyomrán, amely súlyos seblázzal járt. A tavaszra azonban meggyógyult, hiszen beválasztották abba a száz tagú küldöttségbe, amely 1848. március 15-én Kossuth feliratát Bécsbe vitte a királyhoz.

Képviselőtársával, Tolnay Károllyal érezték, hogy a történelmi idők Deák Ferenc megjelenését követelik az országgyűlésen, ezért mindketten – már korábban – felajánlották lemondásukat. Mivel Csuzy előbb érkezett a vármegyéhez, így az övét fogadták el, az ő helyét foglalta el Deák március 22. után Pozsonyban.

1848 kora nyarán Csuzy még országgyűlési képviselőként képzelte el további sorsát, így képviselőnek jelöltette magát az első nép-

képviseleti választásokra. A letenyei körzetben, melynek választói fele részben muraközi horvátokból álltak, lépett fel. Felhívásban fordult a választókhoz, amelyben bemutatta magát és nézeteit. „Szabadság, egyenlőség s testvériség jelszava a mostani kornak; e jelszó szívem mélyéből vala kicsebezve, – mert mióta gondolkodni tudok, s eszméim tisztában vagynak az alkotmány fogalomról, mindég kívánataimhoz tartozott az, hogy ezen ige testté váljék.” – írta. Az emelkedett hangú kampányiratban a szabadság és választói jogainak megvédését ígérte. A június 15-én zajló voksoláson azonban ellenfelének, Horváth Józsefnek, a muraközi járás főadószedőjének, Kottori jegyzőjének szemmel láthatóan nagyobb tábora akadt. Csuzy hívei azonban fejenkénti szavazást kértek. Az éjfél utánig tartó voksolás végül Horváth József győzelmével végződött, aki 1780, míg Csuzy Pál 676 szavazatot kapott.

A választási kudarc után, Degré Alajos visszaemlékezése szerint, valamikor 1848. június végén Csuzyt Pestre vitték az események, „hogy ő, a nagy uradalmak egyedüli örököse, többé jószágaira vissza se térjen, mert ő is honvéd lett...” „Csuzy régi szokásához híven, sietett barátaival jót mulatni, mert mintha csak érezte volna korai halálát, ahol csak tehetett, mindenütt szedett örömvirágot.” Barátait estelire hívta az Angol Királynő szállodába. Többek között vele mulatott Irinyi József, Lisznyai Kálmán, Lauka Gusztáv, Csillagh László, Dőry Pál, Festetics Oszkár gróf, és Inkey Kázmér. „Sárközi Ferkó és bandája húzta a talpalávalót – mindenki fenéig akarta üríteni az örömpoharat, mert nem tudta, mit hoz a jövő óra.”

A hangos mulatozásra megjelent a szomszéd szobában lakó Lenkey János, a 6. huszárezred Galiciából hazaszökött 2. századának kapitánya. A társaság nagy lelkesedéssel fogadta a tisztet, aki elmesélte kalandos szökésüket a mulatozóknak. „A hangulat egészen megváltozott – írja Degré – többé nem a szilaj jókedv, hanem a hazafias lelkesedés lőn uralkodóvá.” Talán éppen ez a lelkesedés volt az oka annak, hogy

néhány nappal később Csuzyt már ott találjuk az „Egerszegi Járás alós Vidékibül először bé sorozott s a Mura partra 1848. július 6-án leszállított nemzetőrök” között, Becsehely 16 nemzetőre közül az egyetlen önkéntesként. A hadseregben sosem szolgált, katonai tapasztalatokkal nem rendelkező fiatalember azonnal az egerszegi járás nemzetőrzászlóalja 2. századának kapitánya lett, augusztustól már ő töltötte be az egész zászlóalj parancsnoki tisztét. Valószínűleg politikai érdemeiért kapta a magas beosztást. Zászlóalja július elejétől szeptember 10-ig a Mura mentén teljesített őrszolgálatot, a zászlóaljparancsnokság a 2. század állomáshelyén, Tótszerdahelyen működött.

A katonai életben járatlan parancsnoknak hamar meggyűlt a baja beosztottaival. Csány László kormánybiztoshoz augusztus 2-án írt levelében panaszolta el sérelmeit. Eszerint Letenyén, az zászlóalj első, egerszegi századánál tett látogatásakor azt tapasztalta, hogy a század tisztjei „az elfogadási modorban nem elég jártasak”, ezért rendeletben szabályozta az előjáró fogadásának módját. Beosztottai azonban „az engedelmességnek nyilvános megsértésével, [a rendeletet] mint gúnytárgyat” a zászlóaljparancsnoknak visszaküldték. Csuzy Csánytól várta az elégtételt, s a hasonló esetek megtiltását.

Parancsnoki tevékenységére a zászlóalj első századának parancsnokához érkezett, rendeleteket tartalmazó „hivatalos körlevelek bejegyzése” című füzetkéből kaphatunk további betekintést. Augusztus 7-i parancsában elrendelte, hogy a zászlóalj századosai szakaszonként rendezzék századaikat, s altisztekké már katonai szolgálatban némileg jártas egyéneket nevezzenek ki. Utasította beosztottjait a szolgálat rendjéről, naponkénti kihallgatásokat, esténként takarodó doboltatását, az éjszakai nyugalom fenntartására éjjeli őrködést tett kötelezővé. A parancshoz mellékelte a napi alaki kiképzés gyakorlatait és a hozzájuk tartozó vezényszavakat is.

Zászlóalj parancsnoksága nem tartott soká, szeptember 9-én már Deák Lajos irányította a zalaegerszegi járás nemzetőreit, akiket aztán egy nap múlva, még Jellasics betörése előtt

hazaengedtek.

Csuzy leváltásának okát nem ismerjük. Az azonban bizonyos, hogy nem vonult félre, hanem csatlakozott a Batthyány miniszterelnök augusztus 15-i rendelete nyomán szervezés alatt álló önkéntes zalai nemzetőr zászlóaljhoz, amelynek létrehozásában kapitányi rangban maga is részt vett. Szeptember végén azt az utasítást kapta az Állandó Bizottmánytól, hogy az egerszegi járásban, ahol az önkéntes nemzetőrök kiállítására vonatottan haladt, hasson oda, „*hogy az illető községeket az őket illető önkéntes nemzetőrök kiállítására hathatósan felszólítsák, ennek nem sikerülése esetén pedig kiállítani vonakodók költségén a reájok kivetett mennyiségben fogadjanak...*”

A zalai önkéntes nemzetőrzászlóalj Vidos József őrnagy parancsnoksága alatt Kanizsa felszabadításakor, október 3-án esett át a tűzkeresztségen. Feltételezhetjük, hogy a csatában Csuzy is részt vett, hiszen az önkéntesek a csata elején Becsehelynél igyekeztek a letenyei utat elzárni, ahol Csuzy nagy helyismerettel rendelkezett. Az ostrom után az ÁB a visszafoglalt Kanizsa védelmére rendelte a zászlóaljat, amelynek egyik századát Csuzy parancsnokolta.

A megyébe érkező Perczel Mór hadosztályához csatlakozó zászlóalj részt vett a Muraköz visszafoglalásában, s hamarosan honvédszászlóaljja, a 47. zászlóalj alakult át. Perczel még azzal a kéréssel terjesztette fel az OHB-hoz az átalakulási kérelmet, hogy az új zászlóalj parancsnokának Csuzy Pált javasolta, azonban a Csertán kormánybiztossal folytatott tárgyalása után végül Gyika Jenő mellett tette le a voksát. Az OHB pedig Perczel jelentése nyomán utasította a nemzetőrségi haditanács elnökét, hogy „Csuzy Pál díj nélküli őrnaggyá neveztessék.”

A tábornok a Mura menti hadműveletek során is folytatta serege szervezését.

A 47. és az 56. zalai honvédszászlóalj mellett december 2-án a somogyi önkéntesek öt századából itt alakult meg a 61. honvédszászlóalj, amelynek parancsnokául Perczel Csuzy Pált terjesztette fel.

Az új zászlóalj Perczel hadtestének harmadik hadosztályához, Szekulics István őrnagy parancsnoksága alá tartozott. A hadosztály december közepén Kanizsa védelmét látta el, majd az ország belseje felé vonultak; egy részük, benne a 61. honvédszászlóalj is, Pesten csatlakozott Perczel Mór seregéhez. A januárt már a Tisza mögött, Karcag, Kenderes, Kisújszállás, Törökszentmiklós, Szolnok térségében töltötték. Ekkor a 61. honvédszászlóalj 6 századból, 1280 emberből és 4 lóából állt. Perczel január közepén átszervezte hadseregét, a Központi Mozgó Sereget, melynek 2. hadosztálya 4. dandárjába tartozott a 61. zászlóalj a 47. és az 56. zalai zászlóaljjal együtt.

A 61. honvédszászlóalj szolgálatáról, harci tevékenységéről, mozgásáról parancskönyvének töredéke ad információt. Ebből tudjuk, hogy 1849. március 8-án Somossy Pál százados vette át ideiglenesen a parancsnokságot, mivel „Csuzy Pál őrnagy megbetegedvén, egészsége helyreállítására Debrecenbe utazott.”

A parancskönyv március 28-án megszakad, így nem tudjuk mikor tért vissza a zászlóalj élére, de április 10-én már a hadsereg főparancsnokságához maga jelentette, hogy Aulich tábornok parancsára egy fiatal, „ügyességénél fogva legalkalmasabbnak vélt” tisztet, Fekete Dánielt, küldte a Gödöllőn felállított tábori kórházba a kórházi felügyelői hivatal átvételére.

Csuzy és zászlóalja, a II. hadtest kötelékében részese lett a tavaszi hadjáratnak, április 6-án részt vettek az isaszegi csatában, majd a Pest alatti ütközetekben.

A 61. zászlóalj parancskönyve szerint, 1849. május 6-án a zászlóalj és Csuzy parancsnok is dandárparancsnoki dicséretben részesült, a „3-án éjjel történt pontos kiállításért, ez a többi csapatoknak követésre méltó példa. Köszönetet és elismerést szavaz a parancs-

nokság Csuzy Pál őrnagy úrnak, ki az éjjeli kiállást ily pontossággal és dicsérettel eszközölte.” Ugyancsak dicséretet kaptak a zászlóalj honvédei május 19-én, amiért „a József piaconi őrhelyükön tűztámadást vevén észre, minden parancs nélkül mentek az oltásra.” Ezért a városi hatóság 30 ezüst forintot adott a honvédek megjutalmazására, amit Csuzy őrnagy osztott ki közöttük.

A zászlóalj természetesen részt vett Buda ostromában. A 63. és a 49. zászlóaljjal együtt a nádori kerteken át tört fel a várba; a II. hadtestből a 61. zászlóalj jutott fel elsőként a vár teraszára. Az ostromot követő gyászmisén megjelent az egész zászlóalj, előtte Csuzy parancsba adta katonáinak, hogy a „legénységnek fegyvere tiszta, szíjai befekettítve, ruhájuk megfoldozva legyen, s csákók lecsatolva s zöld ágakkal bokkrétázva legyenek, a főtiszt urak mind attilában, fekete pantallóban, csákósan legyenek.”

Csuzy és zászlóalja a II. hadtest kötelékében május végén hagyta el a fővárost, azonban már nem Aulich Lajos, hanem Asbóth Lajos parancsnoksága alatt. Ekkor a somogyi honvédcsapat a Szekulics hadosztályban Kisfaludy Móric dandárjában szolgált, annak legerősebb zászlóaljaként, létszáma 1018 fő volt. A hónap elején ideiglenesen Csuzy töltötte be a dandárparancsnokságot is, mivel Kisfaludy Móric megbetegedett. Az új útirány észak, a Vág mente volt.

A zászlóalj részt vett a Vág menti csatákban, június 20-án az első harc vonalban küzdöttek a peredi ütközetben; „soraikat megzavarta ugyan az ellenség ágyúgolyója, de lelkes alvezérük – Asbóth Lajos – buzdító példájára, ... Peredet... ismételten megrohanták és a legvérengzőbb utcai harc után elfoglalták.”

A neves csata egyik következményeként Görgey Artúr leváltotta Asbóthot a hadtestparancsnokságról, mivel a támadást önhatalmúlag, Görgey seregét be nem várva indította meg.

Az intézkedés nagy felháborodást keltett a tisztek körében, így többen, köztük Csuzy Pál is, benyújtották lemondásukat. Csuzy ekkor elhagyta alakulatát. Neve legköze-

lebb július második felében bukkan fel a forrásokban; július 24-én Szegeden írt egy saját kezű, és saját pecséttel ellátott bizonyítványt Pfiszterer György, egykori főhadnagya részére, akit századparancsnoknak ajánlott. Az aradi kórházban pedig meglátogatta barátját, a turai csatában megsebesült Degré Alajost.

1849. augusztus 13-án, mint betegségéből felépült és beosztás nélküli őrnagy ott volt Világosnál, a Feldunai sereggel tette le a fegyvert. További sorsáról idézzük Degré visszaemlékezését: „*Csuzy Palit is besorozták. Az elszállítást előtti napon jelentkezésre vezetetté magát az ezredeshez, hol azon kérelmet tette, ..nem vihetne-e magával egy kis magánpoggyászt. Az ezredes félvállról felelt: – Bánom is én, de alkalmatlanságot vele nem tűnök... Másnap az újonc csapat menetkészen fel van állítva, egyszerre érkezik egy utazó hintó; a lovakon ezüsttel kivert szerszám, a bakon bér ruhás kocsis, mellette gazdag arany vállrojtos vadász, nyomban utána egy lovász vezetéken telivér paripával. Az ezredes odakiált: – Kéi az a fogat? A vadász a bakról erős, érces hangon felelt: – Csuzy közemberé. Az ezredes tajtékzott dühében, s azonnal megparancsolta, hogy Csuzynak gyalogolnia kell... Kemény hideg tében a több napi gyaloglás kimerítette Csuzyt... Utoljára csak úgy vonszolta magát, s kijelentette, ha agyonlövik, sem megy tovább... Föltették egy szállító kocsira; ott fújta a hideg szél, verte a havas eső, és így átfázva és – hűlve érkezett meg Bécsbe. Harmadnap meghalt.*”

A visszaemlékezést annyival egészíthetjük ki, hogy Csuzy Pál, a becsehelyi hatalmas uradalom egyetlen örököse, a zalai reformkori liberális fiatalság vezéregyénisége, országgyűlési képviselő, a szabadságharc őrnagya, 1849. január 26-án Bécsben hunyt el, halálát tifusz okozta.

Felhasznált irodalom

Aggházi Kamill: Budavár bevétele 1849-ben. I-II köt. A kéziratot szerk., sajtó alá rendezte: Hermann Róbert. Bp. 2001. (Budapest történetének forrásai)

Bona Gábor: Az 1848/49-es honvédsereg Zala megyei születésű tisztjei. In: A szabadságharc zalai honvédei 1848-1849. Szerk.: Molnár András. Zeg. 1992. 5-52. p. (Zalai Gyűjtemény 33.)

Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848-49. 2. jav. bőv. kiad. Bp. 1987.

Csány László kormánybiztosi iratai 1848-1849.

I. köt. Sajtó alá rendezte: Hermann Róbert.

Zalaegerszeg, 1998. (Zalai Gyűjtemény 44.)

Csány László reformkori iratai 1817-1848. Sajtó alá rend., szerk.: Molnár András. Zalaegerszeg, 2009.

(Zalai Gyűjtemény 66.)

Degré Alajos: Visszaemlékezéseim. Bp. 1983.

Hermann Róbert: 1848-1849 A szabadságharc hadtörténete. Bp. 2001.

Hermann Róbert: A 47. honvédszászlóalj története. In: A szabadságharc zalai honvédei 1848-1849.

Szerk.: Molnár András. Zeg. 1992. 115-193. p. (Zalai Gyűjtemény 33.)

Hermann Róbert: Az 56. honvéd-zászlóalj története. (1848 október – 1849 október) In: A szabadságharc zalai honvédei 1848-1849. Szerk.: Molnár András. Zalaegerszeg. 1992. 195- 257. p. (Zalai Gyűjtemény 33.)

Hermann Róbert: Perczel Mór muraközi hadjárata. In: Pannon Tükör 1998. 2. sz. 44-52. p.

„...kacérkodni fogok veled.” Schlachta Etelka soproni úrileány naplója, 1840 december – 1841 augusztus.

III. köt. Közreadja: Katona Csaba. Győr, 2006.

Molnár András: Csány László a zalai reformellenzék élén.

In: Kossuth kormánybiztosa Csány László 1790-1849. Szerk: Molnár András. Zalaegerszeg. 1990.

5-62. p. (Zalai Gyűjtemény 30.)

Molnár András: Az „elfelejtett” honvédőrnagy: Csuzy Pál. Kézirat.

Molnár András: Zala megye 1848-as országgyűlési képviselői. In: Honismeret, 1999. 27. évf. 3. sz.

13-19. p.

Molnár András: Zala megye politikai viszonyai az 1840-es évek második felében. Festetics Leó főispáni helyettes jelentései és emlékirata.

In: Zalai történeti tanulmányok. Szerk: Bilkei Irén. Zalaegerszeg. 1994. 93-182. p. (Zalai Gyűjtemény 35.)

Molnár András: Zalaegerszeg nemzetőrei 1848-ban. In: Hadtörténelmi tanulmányok. Szerk: Molnár András. Zalaegerszeg. 1995. 143-163. p. (Zalai Gyűjtemény 36/1.)

Molnár András: „A zalai ágyúzás”. Zala megye önkéntes adózói. (1845-1848)
In: Századok 1996. 130. évf. 5. sz. 1211-1240. p.

Molnár András: A zalai 47. honvédszászlóalj felállítása 1848 őszén. In: Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiból 1987. Szerk: Bilkei Irén. Zalaegerszeg. 1987. 113-128. p. (Zalai Gyűjtemény 26.)

Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal. III. kötet. Pest, 1853.

Nagykanizsa és környéke 1848-1849-ben.

Okmánytár I. Sajtó alá rend. jegyz: Molnár András, Hermann Róbert. Nagykanizsa. 2000.

„Névsora a t. cz. Balaton Füredi fürdővendégeknek 1841. évben.” Veszprém, 1841.

Takáts Sándor: Országgyűlési párbajok. In. Emlékezünk eleinkről. Bp. 1929.

„Tekintetes Karok és Rendek!” Zala megye országgyűlési követutasításai és követjelentései 1825-1848. Válogatott dokumentumok. Sajtó alá rend., szerk: Molnár András. Zalaegerszeg. 2003. 251 p. (Zalai Gyűjtemény 56.)

Tóth Norbert kiállításának részlete

